

Социална философия
Social Philosophy

АНТИХАРИЗМАТИЧНИЯТ РАЗУМ

Димитър Тафков

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме: Според Макс Вебер при овсекидняването харизмата губи своята роля и значение в организацията на обществения живот. Моята теза е друга: тя губи от своето позитивно, но не и от своето негативно участие в живота на хората и техните общества. Появата на „антихаризматичен разум“ в днешно време е само един от аргументите ми за това.

Keywords: charisma, leadership, madness, mind, human relations, confidence

Харизма и лидерство

Харизма¹⁾ е дарбата на човека да увлича други хора след себе си и своя проект за живота. В този смисъл носителят на харизмата е специален човек, който става водач.

Всяка харизма е конкретно единство на „разумна лудост“ и „налуден разум“. Това означава, че където има харизма, има разум и лудост. Отделната харизма развива и поддържа особен разум и особен вид лудост при човешкия субект. Затова можем да говорим за харизматичен разум и харизматична лудост при хората.

Има лични и колективни харизми²⁾. Всички харизми са „разумно-налудни“ и „налудно-разумни“. Те са такива, защото съчетават разумното с налудното при човека и човешките общности. Великите харизматици от миналото – хора като Мойсей, Сократ, Христос, Буда и т.н. – изпъкват в човешката история, понеже съвместяват в своя живот и своята самонаправа разумната лудост и налудния разум на човешкия род. Те изразяват в пределно концентриран вид надеждите и страховете на своето време и поколенията хора след тях.

Харизмите са тясно свързани с лидерствата. В човешкия свят и човешките отношения няма никъде харизма без лидерство, както няма и лидерство без харизма. Плод на тази връзка са *харизматичните лидерства*. В своята пределно обща, но и най-конкретна форма на проявяване, харизматичните лидерства са обсебване, завладяване и подчиняване на едни хора от други хора. Тук обективната нужда от управление на съвместния живот си пробива път във времето чрез лидерските проекти и амбиции на отделни хора и групи от хора.

Има най-различни харизматични лидерства: добри и лоши, разумни и безумни, нормални и патологични, легални и престъпни и т.н. Всяко едно такова лидерство е сбор от уникални срещи на човека със себе си като самия себе си и друг на себе си (нещо различно от себе си, респ. нещо повече от себе си!). В тези срещи изпъква искането на човека от другите хора и себе си като самия себе си и друг на себе си. Тук се вижда, че харизматичните лидери са „специални хора“, които държат много на себе си и своето издигане над другите като техни водачи. Те се стремят към властта и възприемат властта като универсално средство за извършването на промени в света и своето място из-света. Немалка част от тях са самостигматизиращи се хора със силна вяра в съдбата, които развиват и поддържат свои специални нужди и интереси към живота.

Харизматичните лидерства имат свои особености. Тук ще посоча две от тях, които са важни за нас в случая. Първата е, че харизматичният лидер има огромна лична власт над онези, които води. Втората е, че неговата власт възпрепятства използването на разума от хората, които са подвластни на харизмата му, вкл. и на използването на техните лични харизми или собствения им харизматичен разум. Разбира се, става дума за *краен резултат на общия случай* от тези лидерства, който винаги е различен при различните случаи. Най-безспорен и очевиден е този резултат при престъпно-харизматичните лидерства. Тези лидерства ни показват най-добре тъмната (налудната!) страна на харизмата: онази нейна страна, която остава при нейното овсекидняване, когато се губи и отпада голяма част от нейната позитивна роля.

Престъпно-харизматичното лидерство

Питър Дракър изтъква, че никой не е причинил толкова много злини на хората през миналия век, колкото четирима от най-прочутите му харизматични водачи – Сталин, Мусолини, Хитлер и Мао. Малко хора са били едновременно толкова хвалени и ненавиждани от своите съвременници, колкото тези четирима престъпно-харизматични водачи. Това са хора с огромно Его, което постоянно подхранват за себе си, като други на себе си. Всеки един от тях свършва живота си като маниак, унищожавайки всичко, включително и себе си (Дракър, 1992: 109).

Какъв проблем са тези хора? Как да се отнасяме към тях (как да общуваме, да ги изучаваме, оценяваме, действаме и постъпваме с тях!) и тяхното присъствие в живота ни и историята?³⁾

Тези хора вършат едновременно (или извършват заедно!) харизматични и лидерски престъпления. Може да се каже, че харизматично-лидерските им престъпления свързват и съвместяват специфично харизматичните и специфично лидерските престъпления на обществения човек⁴⁾. Затова всяко срав-

нително проучване на такива лидерства следва да протича както по линията на харизмата на отделните лидери – нейната количествено-качествена характеристика, насоченост, сила, концентрация, интензитет и пр., така и по линията на злоупотребите им с лидерската власт. По първата линия е нужно да установим различните прояви на престъпна харизматичност, т.е. на лошата страна на харизмата на водача. По втората линия трябва да видим различните злоупотреби с лидерска власт на харизматичните лидери. Само така можем да разберем какво точно добро и зло те са направили като лидери и защо са го правили.

Харизматичните лидери развиват често комплекс за величие и избраност. На даден етап от тяхното лидерство този комплекс ги води обикновено до пълното им откъсване от реалността и от онези хора, които те водят. Колкото повече даден харизматичен водач се отдалечава от реалността и нуждите на водените от него хора, толкова по-престъпно налудни стават неговите действия и поведение на водач. По този път легално-легитимните харизматични лидерства се превръщат лесно в престъпно харизматични лидерства.

Всички престъпно-харизматични лидерства са опасно-налудни лидерства. Те произвеждат навсякъде в обществото престъпни взаимовръзки и отношения между хората по същия начин, по който това правят престъпната им харизматичност и престъпното им лидерство поотделно.

Основен белег на престъпно-харизматичните лидерства са злоупотребите с лидерската власт на водача⁵⁾. Тези злоупотреби по принцип са присъщи на авторитарните личности, т.е. на хората с голямо его и малки възможности да вразумяват и контролират това свое его. При тези хора недоверието и страхът от другите са в право пропорционална зависимост от тяхното недоверие и страх от самите себе си като други за себе си. Само така можем да си обясним тяхната опасна лудост и привързаност към ирационалното властване и насилие.

Превръщането на харизматично политическия лидер в параноичен маниак е важен момент от неговото превръщане в престъпник. Такъв човек е шизоидно разкъсван между своето искане от света и другите и своето искане от себе си като друг на себе си. Всичко, което очаква и иска от другите, той инвестира в себе си; а всичко, което очаква и иска от себе си, го инвестира в другите. За този вид хора напълно важи това, което казва Паскал дьо Сютер за възможността на издигането на човека във властта. За да покори Еверест на властта, обобщава той, обикновено човек трябва от най-ранна възраст да притежава няколко характерни личностни черти: определен нарцисизъм, нужда да бъде обичан и да прелъстява, тенденция към екстровертност, дори към хистрионизъм, добра параноидна основа, малко мегаломания, щипка психопатия, съвест с променлива геометрия,

определена доза агресивност, достатъчна способност да се прикрива и да лъже, стремеж към свръхактивност и изключителна работоспособност. Патологичен ли е такъв профил? Не е ли това словестният портрет на мъж или жена, се пита експертът по политическа психология, на който е обещана политическа success story, портрет на „луд“ ли е? (Сютер, 2009: 204). Струва ми се, че тук верният отговор е „по-скоро да“, отколкото „по-скоро не“!

Престъпно-харизматичният лидер постоянно е недоволен от правилата и законите, които го ограничават в употребите на неговата власт. Той изпитва гняв към законите, но не страх от законите! „Страх от страха“ и незачитане на другите хора – може би това е най-грубата, но и най-вярна характеристика на престъпно-харизматичния водач.

Не бива да забравяме, че харизматичните лидери са хора с много силна харизма и силно влияние върху другите хора. Освен лично обаяние те имат и своя личен подход към всеки човек и всяка ситуация, в която може да се окаже даден човек. Голямото разнообразие на харизматични лидерства идва от този личен подход на въздействие върху другите и тяхното поведение. Това се отнася за всички видове харизматични водачи – разумни и безумни, легални и престъпни и т.н. Всички те са много добри медиатори, но също и манипулатори на другите хора, с които се срещат и общуват. Това се дължи отчасти на техния налуден разум и отчасти на тяхната разумна лудост.

Налудният разум и разумната лудост

Всяка лудост е отстъпление от разума. Кант намира лудостта за „най-голямо унижение“ на човечеството, защото го откъсва от разума му. В лудостта хората се връщат назад във времето и спират да правят сами себе си от другостта за себе си.

Всяка лудост е някакво увреждане и загуба на разум, които ограничават свободата и автономията на човешкото същество. Един човек е луд, ако е лишен от разум или не използва (не употребява, не се доверява, не развива и т.н.) разума си. В този смисъл човешката лудост има много лица и много имена. Тук ни интересува *харизматичната лудост*, която е основната причина за харизматично-лидерските престъпления. Що за лудост е тя и откъде идва? Можем ли ние, като разумни хора, да се борим с нея в самите нас и другите хора около нас?

Харизматична лудост е *разумната лудост на един налуден разум*. Очевидно е, че харизматичните лидери не са лишени от разум. Те не са нито малоумни, нито слабоумни хора. При тях проблемите идват главно от използването на разума им и съжителството на техния налуден разум с тяхната разумна лудост.

От това, как съжителстват и се допълват разумната лудост и налудният разум при харизматичния лидер, изцяло зависи какво ще е неговото лидерство – добро или лошо, нормално или патологично, легално или престъпно и т.н. Нас ни занимава сега проблемът с престъпно-харизматичните лидери, които системно злоупотребяват със своето положение и своята власт върху други хора. Злоупотребите им с лидерска власт са следствие, от една страна, на тяхната престъпна харизматичност, и от друга страна – на тяхната налудна употреба на тази харизматичност. Едното е свързано неразделно с другото!

Ако харизмата е конкретно единство на разум и лудост, то тогава ние вече имаме всички основания да поставим въпроса за доброто и злото и нормалното и патологичното в харизматичния разум и харизматичната лудост на харизматичните водачи. Къде е обаче тук границата и въобще има ли граница между разумното и безумното и нормалното и патологичното в мисленето, действието и поведението на харизматичните лидери? Това е въпросът, който ни вълнува най-много по отношение на престъпно-харизматичните лидерства⁶⁾.

При тези лидерства разумното и налудното са здраво вплетени и всеки наш опит да ги разделим като че ли е обречен предварително на провал. Можем да срещнем тази смесица от разум и лудост навсякъде, където хората сами правят себе си от другостта за себе си и си поставят цели, които преследват. Даже във всекидневния ни живот и език доста често си мислим и говорим за лудост, която не е напълно лишена от разум; както и за разум, който не е напълно свободен от лудост. С две думи: налудният разум и разумната лудост винаги са там, където хората живеят заедно в общности и правят сами себе от другостта за себе си. Налудният разум и разумната лудост са *основната причина за харизматичния разум и харизматичната лудост* на хората от всички времена⁷⁾. И още: налудният разум е харизматичен разум, а разумната лудост е харизматична лудост. Харизматичният разум е разум, който е обсебен от лудост. Харизматичната лудост е лудост, обсебена от разум. Затова, в крайна сметка, харизматичният разум не е само разум или не е „чист разум“ на човека. Това е негов разум, който е примесен с лудост. Също така и харизматичната лудост не е просто лудост или „чиста лудост“ на човека. Или това е лудост, примесена с разум.

Антихаризматичният разум

За мен това е критично настроеният към самия себе си (своите употреби, своята работа, своите възможности, способности и т.н.) и към разума у другите хора човешки разум. Основен белег на този разум е съпротивата му срещу лудостта (респ. харизматична лудост) на човека и човешкия род.

Антихаризматичен разум е съществувал винаги и ще има дотогава, докато има човешка история, човешки субект и човешка самонаправа. Този разум е неразделна част или неразделна страна на човешкия разум, който пази сам себе си от другостта за себе си, т.е. от не-разума, безумието и лудостта, които са присъщи на хората във всички времена.

Разбира се, като всичко останало в човешкия свят, този разум се променя и развива във времето. Това, което винаги остава при него, е грижата му за съжителството на налудното и разумното у човека под егидата на неговия разум, а не на неговата лудост. Би могло да се каже, че антихаризматичният разум пази хората от харизматичната лудост, като обща заплаха за човешкостта и човешката форма на живота.

От тази гледна точка можем да се запитаме какво става с антихаризматичния разум на днешния човек или днешните хора? Дали е, така да се каже, в кондиция и възход или – обратно – в криза и отстъпление?

Моето мнение е, че днес този разум е по-скоро във възход и кондиция, отколкото в криза и отстъпление. Тук не е нужно, нито е възможно, да излагам подробно нужните аргументи и доказателства в защита на това свое становище. Ще посоча само две неща от живота на днешните хора, които са симптоматични и подкрепят такова становище.

Първото е това, което Чарлс Тейлър определя – според мен не много удачно – като „култура на нарцисизма“. Аз лично предпочитам да я наричам *култура на себеизявата или на автономията*. Тейлър твърди, че трябва да гледаме на тази култура като на „донякъде отразяваща някакъв етичен стремеж, идеал за автентичност“ (Тейлър, 1999: 57). Аз мисля обаче, че можем да гледаме на разпространението на тази култура в днешния свят преди всичко като на сигурен признак за събуждането и възхода на антихаризматичното мислене и антихаризматичния разум на съвременния човек. Като цяло, тя е негов опит за ограничаване на полето на изява на харизматичната лудост в живота на обществен човек.

Второто е масовото *бягство от харизмата*. Това бягство не е нещо безспорно, нито е винаги успешно. Но го има и то набира скорост. Това ни показва например падането на Кадафи, провалът на Саркози, отдръпването от Берлускони, съпротивата срещу Владимир Путин и много други неща от живота на днешните общества и държави по света. Като че ли все повече и повече хора разбират, че харизмата с политическо съдържание става ненужна и много повече вреди, отколкото помага на хората да живеят по-добре.

Накрая ще изведем главно, което исках да кажа в тази кратка статия.

Сам по себе си антихаризматичният разум е о-съзнавана съпротива на разумния човек срещу една заплаха за него, която винаги съществува. Това е

заплахата на лудостта в различните ѝ форми и превъплъщения на бягство от разума. Антихаризматичният разум защитава човека от самия него и неговата лудост, както и от лудостта на „другия човек“, от която трудно може да избяга, но трябва да опитва да ограничи в живота си. В този и само в този смисъл можем да кажем, че това е „най-разумният“ или „най-здравият“ разум на човека (респ. у хората), който прави сам себе си от другостта за себе си, вкл. и от другостта на другия човек.

БЕЛЕЖКИ

1. Харизма е теологичен термин и идва от гръцкото *charisma* (дар, благодеяние, благословия, спасение). Благодарение на Макс Вебер „харизма“ става научно понятие в началото на миналия век. Днес се използва най-много от социалната психология и по-рядко от социалната философия. Моето схващане за харизмата се различава от това на Вебер и неговите последователи. За мен харизма е общата участ на хората, която се проявява и като тяхна лична съдба. Харизма има всеки човек, доколкото сам прави себе си от другостта за себе си и може – при определени обстоятелства – да стане водач на други хора. Основа на харизмата е човешката другост като другост в себе си и за себе си и другост на другостта. Харизмата показва хората такива, каквито те са и каквито искат да бъдат. Чрез нея човешкият субект се връща при себе си като самия себе си и се разделя постоянно със себе си като друг на себе си.
2. Личните харизми са свързани с колективните, а колективните – с личните харизми на хората. В този смисъл харизмата на Мойсей е харизма на еврейския народ, на Христос – на християнските общности, на Буда – на будистките общества, и т.н. От друга страна, харизмата на еврейския народ е и харизма на човека Мойсей. Отделният човек е харизматичен, доколкото е свързан с други хора и споделя с тях една обща участ.
3. Тук не мога да се спирам на този въпрос, а само го повдигам като въпрос, който се нуждае от сериозно философско обсъждане.
4. *Специфично харизматичното престъпление* е резултат на конфликта между вътрешния и външния друг на човека. То е свързано с опасната лудост и престъпната харизматичност. Харизмата е престъпна, ако е опасно налудна. Опасно лудите харизми произвеждат постоянно престъпно поведение и отношение на човека към себе си и другите хора. Те отварят вратите на ирационалното и излишно насилие при хората и техните съобщества.

Специфично-лидерското престъпление е злоупотреба с лидерска власт. То е следствие на конфликта на човека със себе си като самия себе си и като някой друг. Тези престъпления са два основни вида: престъпления

на проекта и на реализацията на проекта. Главната причина за тях е шизоидното раздвоение и отношение на човека към света, към другите хора и себе си като различен от себе си. Може да се каже, че лидерските престъпления са вид измама на лидерите на онези, за които те са лидери. В изматката им общото е понижено от тяхната особена воля до нещо привидно. Тук – по думите на Хегел – особената воля остава ненакърнена, доколкото измаменият е принуден да вярва, че „с него се постъпва съобразно правото“ (Вж. Г.В.Ф. Хегел. Философия на правото. Изд. ГАЛ-ИКО, С., 2001, с.154)

5. Този въпрос заслужава специално внимание, което тук не мога да му отделя. Поставям и разглеждам по-обстойно проблема за злоупотребите с лидерската власт в моята книга *Престъпната харизма*.
6. Той е важен, защото ни е нужен общовалиден критерий за отделяне на налудното и негативното от разумното и позитивното в харизматичните лидерства: когато искаме да сравним например лидерствата на Наполеон Бонапард и Адолф Хитлер, на Ким Ир Сен и Фидел Кастро, на Уго Чавес и Владимир Путин и т.н. Трябва да призная, че нямам задоволяващ ме еднозначен отговор на този въпрос, тъй като при тези хора разумното и налудното и нормалното и патологичното постоянно са заедно – и когато враждуват, и когато са помирени. Струва ми се, че единствено в завръщането, ретроспекцията и анализа на резултатите от дадено лидерство би могло да се покаже кое при него е „в повече“ или кое надделява (доброто или злото, разумното или налудното, нормалното или патологичното), т.е. да се направят някакви изводи за конкретното лидерство: в смисъла дали то е било престъпно и в каква степен е такова, ако сме показали, че е такова. Искам да кажа, че в мисленето и правенето на света и себе си из-света от харизматичните лидери има винаги „нещо разумно“ и „нещо налудно“. Тук разум и лудост са заедно – и когато резултатите от лидерството са добри, и когато те се оказват лоши, даже трагични за много хора и поколения хора. Често нещо, което ни изглежда първоначално разумно, може да се окаже безумно; а друго нещо, което изглежда налудно, да се окаже разумно. Ето защо харизматичните лидери могат да са както изключително разумни, отговорни и морални хора, така и изключително безумни, безотговорни и аморални хора. Но това „изключително“ е най-вече за нас – за нашето мислене, оценка и отношение към тези хора като водачи на други хора.
7. Важна особеност на харизматичния разум е, че това не е „чист разум“, а разум, който е примесен с лудост. Същото се отнася и за харизматичната лудост, която не е „чиста лудост“, а е лудост, примесена с разум.

ЛИТЕРАТУРА

Паскал дьо Сютер. *Лудите, които ни управляват*. София, ИК „Колибри“, 2009.

Питър Дракър. *Новите реалности в управлението и политиката, в икономиката и бизнеса, в обществото и света*. София, Изд. „Христо Ботев“, 1992.

Чарлс Тейлър. *Безпокойството на модерността*. София, ИК „Критика и Хуманизъм“, 1999.

ANTI-CHARISMATIC MIND

Abstract. According to Max Weber, routinization of charismatic authority leads to losing charisma's role and importance in society. My thesis is different: charismatic authority loses of its positive but it does not of its negative presence in people's lives and in society. The present-day appearance of anti-charismatic mind is one of my supporting arguments.

Prof. Dimitar Tafkov, Dr. Sc.

✉ Sofia University „St. Kl. Ohridski“
15, Tzar Osvoboditel Blvd.
1504, Sofia, Bulgaria
E-mail: dtafkov@yahoo.com